

NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLAR DOIRASIDA YURIDIK TEXNIKANING QO'LLANILISHI

Nasriddinova Nilufar

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi o'qituvchisi

Baratov Erkin Ochil o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11112240>

Annotatsiya

Ushbu maqolada yuridik harakatning bir qismi sifatida yuridik texnikaning normativ-huquqiy hujjatlar doirasida qo'llanilishi va uning ilmiy pozitsiyalari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tahlildan huquqiy mexanizmning ham ilmiy, ham amaliy ahamiyatga ega ekanligini ta'minlash mumkin. Bugungi kunga kelib, yuridik texnikani boshqa yuridik fanlar bilan taqqoslaganda ular bilan o'zaro aloqador ekanligini va shu asnosida yuridik texnikaning zamonaviy davlatchilikda qo'llanilish ahamiyatini ko'rishimiz mumkin.

Abstract

In this article, the use of legal techniques as part of legal action within the framework of normative legal documents and its scientific positions are theoretically analyzed. From the analysis, it can be ensured that the legal mechanism has both scientific and practical significance. Today, comparing legal technique with other legal sciences, we can see that it is interconnected with them, and in this context, we can see the importance of using legal technique in modern statecraft.

Kalit so'zlar:

yuridik faoliyat, huquqni amalga oshirish, qonunni qo'llash, huquqiy hujjat, yurisprudensiya, hujjat, normativ-huquqiy hujjat, yuridik maslahat, yuridik vosita, yuridik texnika qoidalari, yuridik texnika turlari, yuridik texnika elementlari.

Zamonaviy davlatchilik davlat boshqaruvini hujjatlar orqali amalga oshirishga moslashgan. Hujjat — keng ma'noda — ma'lumotlar qayd etilgan moddiy buyumlar (qog'oz, kinoplyonka, fotoplyonka, magnitofon lentasi, perfokarta va boshqalar). Hujjat matn, tasvir, tovush va boshqalardan iborat bo'lishi mumkin. Huquq fanida **hujjat** deganda, odatda, qonunda belgilangan shaklda tuzilgan va yuridik ahamiyatga ega bo'lgan (shaxsning tug'ilganlik, ma'lumot olganlik, nikohdan o'tganlik, mehnat staji kabi) faktlarni tasdiqlovchi, yozma aktlar tushuniladi.

Shuning uchun bu o'rinda hujjatlar tasnifi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Hujjatshunoslikda hujjatlar bir necha jihatlarga ko'ra tasnif qilinadi.

Tasniflashda garchi mutlaqo bir xil guruhlashtirish mavjud bo'lmasa - da, har qalay, bir qadar yagonalashgan guruhlashtirish bor. Hujjatshunoslikdagi ana shu an'anaga ko'ra ish yuritishdagi hujjatlar, eng avvalo, yaratilish o'rniga k o'ra tasnif qilinadi, bu jihatdan ichki va tashqi hujjatlar farqlanadi. Ichki hujjatlar ayni muassasaning 'zida tuziladigan va shu muassasa ichida foydalaniladigan hujjatlardir, muayyan muassasaga boshqa tashkilot yoki ayrim shaxslardan keladiganlari esa tashqi hujjatlardir. Shuningdek hujjatlar tegishlilik jihatiga ko'ra, xizmat yoki rasmiy hujjatlar va shaxsiy hujjatlarga ajratiladi. Xizmat hujjatlari tayyorlanishiga ko'ra muassasa yoki mansabdor shaxslarga tegishli bo'lsa, shaxsiy hujjatlar yakka shaxslar tomonidan yozilib, ularning xizmat faoliyatlaridan tashqaridagi yoki jamoat ishlarini bajarish bilan bog'liq masalalarga tegishli bo'ladi (masalan, shaxsiy ariza, shikoyat va h.k.).

Bugungi kunda kompyuter texnologiyalarining paydo bo'lishi hujjatlarning yo'qolishiga ta'sir qilmadi, aksincha, ularning yangi turlari va shakllari - elektron hujjatlarning paydo bo'lishiga yordam berdi. Hujjatlarning qog'oz va elektron shakllari o'z mazmunida har xil xarakterga ega bo'lishi mumkin: matn, grafik, videografik, foto, vizual, ovozli va boshqalar. Huquqiy hujjatlar asosan qog'ozda yoziladi va aks ettiriladi. Shu bilan birga, savol tug'iladi - qaysi hujjatlar qonuniydir? A.F. Cherdantsevning fikricha, ularga quyidagilar kiradi: 1) normativ-huquqiy hujjatlar; 2) individual xarakterdagi munosabatlarni tartibga soluvchi hujjatlar; 3) yuridik faktlarni aks ettiruvchi hujjatlar; 4) pul va qimmatli qog'ozlar; 5) faktlarni tasdiqlovchi hujjatlar. E.S. Shugrin esa huquqiy hujjatlarni to'rt guruhga ajratadi: a) normativ-huquqiy hujjatlar; b) huquqni qo'llash hujjatlari; v) shartnomalar; d) boshqa turdagi huquqiy hujjatlar¹. Bizningcha, A.F. Cherdantsev huquqiy hujjatlarning turlarini to'liqroq ochib beradi, E.S. Shugrina ularning umumlashtirilgan shakliga ishora qiladi xolos.

Huquqiy hujjatlar har qanday huquq va majburiyatlarni yaratish, bekor qilish yoki o'zgartirish xususiyatiga ega. Huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi va ularning tartib taomillarini belgilovchi O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 20-aprelda "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonuni qabul qilingan. Ushbu qonunning 3-moddasida normativ-huquqiy hujjat tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Normativ-huquqiy hujjat qonunchilikka muvofiq qabul qilingan, umummajburiy davlat ko'rsatmalari

¹ Черданцев А.Ф. Теория государства и права. – М., 1999. – С. 11, 362–364.

sifatida huquqiy normalarni belgilashga, o'zgartirishga yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjatdir". Shuningdek, ushbu qonunda normativ-huquqiy hujjatlar sirasiga quyidagilar: 1) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi; 2) O'zbekiston Respublikasining qonunlari; 3) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari; 4) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari; 5) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari; 6) vazirliklar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari sanab o'tilganligini ko'rishimiz mumkin². Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, normativ-huquqiy hujjatlar ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish mazmuni va ko'lamida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan o'ziga xos turlarga ega. Normativ-huquqiy hujjatlar subyektlarining turlari, ularni tayyorlash usullari, vositalari va qoidalari ham har xil. Bunday usullar, vositalar va qoidalar huquqiy texnologiyaning tarkibiy elementlarini tashkil qiladi. Normativ-huquqiy hujjatlarning eng muhim va asosiy turlaridan biri bo'lgan qonunlarni ishlab chiqishda yuridik texnologiyaning qo'llanilishi bebaho ahamiyat kasb etadi. Normativ-huquqiy hujjatlarda uni amalga oshirishning huquqiy vositalari, shu jumladan, moliyalashtirish manbalari, rag'batlantirish, mukofotlash va nazorat qilish chora-tadbirlari ko'rsatilishi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjatlarning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

- vakolatli davlat organi tomonidan umumiy qoidalarga asosan chiqariladi, aniq o'rnatilgan tartiblar asosida qabul qilinadi;
- normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish jarayoni huquq ijodkorligi mahsuli bo'lib hisoblanadi;
- normativ-huquqiy hujjatlar ushbu hujjatning nomidan kelib chiqib umumiy harakterdagi xulq-atvor qoidalarini huquq normalari ko'rinishida mujassamlantiradi;
- normativ-huquqiy hujjatlar rasmiy hujjat bo'lib, belgilangan shakl va rekvizitlarga ega: rasmiy nomi, raqami, ushbu hujjatni qabul qilgan organning nomi, qabul qilingan va kuchga kirgan vaqti, rasmiy e'lon qilingan joyi va h.k.

Normativ-huquqiy hujjatlar tuzishda quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqayotgan organ, qoida tariqasida, loyihani tayyorlash yuzasidan komissiya tuzadi;

² <https://lex.uz/docs/-5378966> (ma'lumot olingan 22.04.2024-y.)

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlashga manfaatdor davlat organlari, ilmiy muassasalar va boshqa tashkilotlarning vakillari, ayrim fuqarolar jalb etilishi mumkin;
- normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qiluvchi organ bir necha davlat organlari, ilmiy muassasalar va boshqa tashkilotlarga ayrim fuqarolarga muqobil loyihalar tayyorlashni topshirishga yoki ular bilan shartnomalar tuzishga, shuningdek, eng yaxshi loyiha uchun tanlovlar e'lon qilishga haqlidir;
- vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarining normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash bo'yicha ishini muvofiqlashtirib turish O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi;
- normativ-huquqiy hujjatlarning matni lo'nda, oddiy va ravon tilda bayon etiladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar agar uning matnida boshqa izoh berilmagan bo'lsa, muddatsiz amal qiladi. Normativ-huquqiy hujjatlar amal qilishining vaqtinchalik muddati butun hujjat uchun yoki uning qismlari uchun belgilanishi mumkin. Normativ-huquqiy hujjatlarning amal qilishi O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va yuridik shaxslariga, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi hududidagi chet ellik yuridik shaxslar, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga tatbiq etiladi.

Yuridik texnikaning maqsadi, yuqorida ta'kidlanganidek, huquqiy hujjatning mukammal bo'lishini ta'minlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun u o'z oldiga bir qator muhim vazifalarni qo'yadi, ularning ro'yxati yuridik adabiyotlarda ochib berilgan. Bu vazifalarga, masalan, normativ-huquqiy hujjatlarni tez va sifatli tayyorlash, ularga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish, to'liq yoki qisman o'z kuchini yo'qotgan deb e'tirof etish, qoidalar bayonining aniqligi, qisqaligi va ravshanligini ta'minlash va boshqalar kiradi. Huquqiy texnologiyaning maqsad va vazifalarini batafsilroq ko'rsatish uchun siz uning qoidalari, shakllari va tarkibiy elementlariga e'tibor berishingiz kerak. Demak, N.A. Vlasenko huquqiy texnologiyaning umumiy qoidalarini besh guruhga ajratadi: 1) rekvizit talablar (tashqi loyihalash qoidalari); 2) mazmunli qoidalar; 3) tuzilmaviy qoidalar; 4) til talablari; 5) mantiqiy talablar³. N.A. Vlasenkodan farqli o'laroq, Yu.A. Tixomirov, huquq texnikasi qoidalarini bir-biri bilan bog'liq oltita guruhga ajratgan: 1) kognitiv va huquqiy qoidalar; 2) tartibga soluvchi va tuzilmaviy qoidalar; 3) mantiqiy qoidalar; 4) til talablari; 5) hujjatli va texnik

³ Власенко Н.А. Правила законодательной техники в нормативных правовых актах субъектов Российской Федерации // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: Сборник статей. Т.1. – Н. Новгород, 2001. – С. 170-183.

qoidalar; 6) protsessual talablar⁴. T.V.Kashaninaning fikricha, moddiy-huquqiy texnikaga quyidagi qoidalar guruhlari kiradi: 1) huquqning ijtimoiy muvofiqligiga erishish qoidalari (moddiy qoidalar); 2) huquq mantiqini ta'minlash qoidalari; 3) tuzilmaviy qoidalar (huquqiy hujjatning ichki shakli); 4) til qoidalari; 5) rasmiy (zaruriy) qoidalar; 6) protsessual qoidalar⁵. Bizning fikrimizcha, yuridik texnika qoidalari T.V. Kashanina ularni nisbatan to'liq va maxsus guruhlagan. Aslida, uning tasnifi N.A. Vlasenkoning tasnifiga asoslanadi, undan farqli o'laroq, T.V. Kashanin Yu.A. Tixomirov bilan birdamlikda bo'ladi. Yu.A. Tixomirov, "protsessual qoidalar" ni ta'kidlaydi. T.V. Kashaninaning fikriga qo'shilsak, huquqiy texnikaning yettinchi qoidasi sifatida uning I.T. Tulteev tomonidan ilgari surilgan prognostik xususiyatini tan olishimiz mumkin⁶. Shunday qilib, biz yuridik texnikaning har bir qoidasini uning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda qisqacha tahlil qilamiz. Birinchidan, huquqiy texnikaning mazmuniga oid qoidalari huquqiy hujjatning ijtimoiy voqelikka mos kelishini nazarda tutadi. Chunki har qanday huquqiy faoliyat aynan ijtimoiy voqelik doirasida sodir bo'ladi. Huquqiy faoliyat kishilar bilan bog'liq bo'lganligi sababli uni amalga oshiruvchi subyektlar ushbu faoliyatning mazmunini to'g'ri tashkil etishga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Bunday holda, jamoat munosabatlari to'g'ri tartibga solinadi va huquqiy munosabatlar huquqiy hujjatga mos keladi. Ikkinchidan, mantiq qoidalari, fikrimizcha, ikki jihatda ifodalanadi: 1) huquqiy faoliyatni samarali amalga oshirishni ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning eng maqbul yo'nalishini belgilash; 2) huquqiy hujjatning ichki mantiqiy tuzilishini ta'minlash. Uchinchidan, strukturaviy qoidalar. Huquqiy faoliyat muayyan tizimda amalga oshiriladigan faoliyatdir. Shu munosabat bilan yuridik texnika tizimli ravishda o'zaro bog'langan ketma-ket jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish ma'lum bir ketma-ketlikda amalga oshiriladi. Shu asosda huquqiy hujjat ham ko'p hollarda normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilanadigan o'ziga xos tuzilishga ega. To'rtinchidan, odamlar uchun amalga oshiriladigan huquqiy faoliyatda til qoidalari muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham har qanday huquqiy hujjat inson tushunadigan, aniq, ixcham va mazmunli to'g'ri bo'lishi kerak. Beshinchidan, rasmiy (zaruriy) talablar. Ushbu qoidalar huquqiy hujjatning mazmuniga ta'sir qilmasa ham, ko'p hollarda uning yuridik kuchi va o'ziga xos xususiyati tafsilotlar bilan aniq belgilanadi. Tafsilotlar hujjatning

⁴ Тихомиров Ю.А. Законодательная техника: понятие и элементы // Законодательная техника: Научно-практическое пособие. – М., 2000. – С. 9

⁵ Кашанина Т.В. Юридическая техника: Учебник. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – С. 76.

⁶ Тультеев И.Т. Правотворческая деятельность и прогнозирование / Отв. ред. Х.Т. Аддылкаримов. – Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, – 2008. – С. 149-160.

chegaralari, uning subyektlari va boshqa ko'plab masalalar haqida ma'lumot beradi. Oltinchidan, protsessual qoidalar huquqiy hujjatni ishlab chiqishning tizimli jarayonini nazarda tutadi. Hujjatni tayyorlash ba'zi hollarda ilmiy asoslangan, amaliy sinovdan o'tgan va o'ylangan ijodiy jarayon bo'lishi kerak. Bu jarayonda huquqiy hujjat huquqiy texnika talablariga muvofiq yakuniga yetkaziladi. Yettinchidan, shartli ravishda yuridik texnologiyaning prognostik xususiyati alohida jihat sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

Huquqiy texnologiyaning asosiy vazifasi huquqiy hujjat mazmuniga huquqiy tizim ehtiyojlarini to'g'ri va to'liq "kirish", uning matnida qonun ijodkorligi subyektining qarorlarini to'g'ri aks ettirishdan iborat. Shuni inobatga olish lozimki bunga ma'lum prognozlash usullaridan foydalanmasdan erishib bo'lmaydi. Huquqiy texnologiyaning prognozlash vazifalari quyidagi savollarga javob beradi:

- jamoat munosabatlarining qaysi sohasini tartibga solish kerak;
- ushbu munosabatlarni tartibga solish uchun qanday tushunchalar va atamalar zarur;
- ushbu munosabatlarni huquqiy tartibga solish uchun qaysi usul ko'proq mos keladi, huquqiy normalar va umuman huquqiy hujjatning qurilishi qanday bo'ladi;
- xorijiy huquqiy tizimlarda bunday munosabatlar qanday tartibga solinadi;
- ko'zda tutilgan huquqiy yangilikni amaliyotga joriy etishda qanday ziddiyatlar yoki kamchiliklar yuzaga kelishi mumkinligi;
- hujjat loyihasining qabul qilinishi natijasida huquqiy tizimda qanday o'zgarishlar kutilmoqda.

Aslida, bu qoidalarning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq, birinchisi ikkinchisini nazarda tutadi. Huquqiy texnikaning barcha umumiy qoidalari quyidagilarni amalga oshirishga xizmat qiladi: huquqiy hujjatning jumalari va muddatlari o'rtasidagi mantiqiy munosabatni ta'minlash; huquqiy hujjatning shakl pozitsiyasidan to'g'ri tuzilishini aniqlash; yuridik atamalardan to'g'ri foydalanish; huquqiy normalarning takrorlanishini, ayrim ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi bo'shliqlarni istisno qilish; jamoatchilik munosabatlarini tartibga soluvchi hujjat turini aniqlash va boshqalar. V.N. Kartashovning fikricha, huquq texnikasi irsiy turlarga bo'linadi: qonun chiqaruvchi, ijro (pravorealizatsiya), sharhlovchi, pravosistemo tuzuvchi, sud,

tergov, prokuratura va boshqalar⁷. T.V. Kashanina esa huquqiy texnika turlarini quyidagi to'rtta guruhga ajratadi: 1) qonun ijodkorligi texnikasi; 2) normativ aktlarni nashr qilish texnikasi 3) talqin qilish texnikasi 4) huquqni qo'llash texnikasi. Huquqiy texnikaning faqat normativ aktlar bilan namoyon bo'lishi, haqiqatda huquq texnikasi barcha huquqiy faoliyatda namoyon bo'ladi, ikkinchidan, hozirgi vaqtda huquqni qo'llash texnikasi, ya'ni davlat nazariyasining umume'tirof etilgan qoidalariga ko'ra, huquqni qo'llash texnikasini ham qamrab oladi va huquqni qo'llash, qonunni amalga oshirishning tarkibiy qismi, uning shakllaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish va uni amalda tatbiq etish doirasida yuridik texnikani qo'llash va uning normalaridan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 20-aprelda "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonuni.
2. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik \ X.T.Odilqoriyev, I.T.Tulteev va boshqalar. Professor H.T.Odilqoriyev tahriri ostida. – Toshkent.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2011. – B. 310. Z.M.Islomov Davlat va huquq nazariyasi. – T.: 2007. – B. 789.
3. X.X.Odilqoriyev O'zbekiston Respublikasining Qonunchilik tizimi. – T., 2008. – B. 69 – 70.
4. A.X.Saidov, U.T.Tadjixanov, H.T.Odilqoriyev Davlat va huquq asoslari. – T., 2002. – B. 40.
5. Qonun ijodkorligi va qonunchilik texnikasi: nazariya va amaliyot muammolari. Seminar materiallar \ Mas'ul muharrir: F.H.Otaxonov. – T.: TDYuI, – 2005. – 171 b.;
6. Черданцев А.Ф. Теория государства и права. – М., 1999. – С. 11, 362–364.
7. <https://lex.uz/docs/-5378966> (ma'lumot olingan 22.04.2024-y.)
8. Власенко Н.А. Правила законодательной техники в нормативных правовых актах субъектов Российской Федерации // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: Сборник статей. Т.1. – Н. Новгород, 2001. – С. 170-183.
9. Тихомиров Ю.А. Законодательная техника: понятие и элементы // Законодательная техника: Научно-практическое пособие. – М., 2000.– С. 9

⁷ Карташов В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия, технология (к вопросу о соотношении) // Проблемы юридической техники: Сборник статей / под ред. В. М. Баранова. – Н. Новгород, 2000. – С. 12.

10. Кашанина Т.В. Юридическая техника: Учебник. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – С. 76.
11. Тультеев И.Т. Правотворческая деятельность и прогнозирование / Отв. ред. Х.Т. Аддыкарриев. – Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, – 2008. – С. 149-160.
12. Карташов В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия, технология (к вопросу о соотношении) // Проблемы юридической техники: Сборник статей / под ред. В. М. Баранова. – Н. Новгород, 2000. – С. 12.
13. Қушбоқов, Ш., & Самадов, М. (2023). Ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни ўрни. *Science and innovation in the education system*, 2(13), 73-76.
14. Қушбоқов, Ш., & Самадов, М. (2023). Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ички ишлар органлари томонидан маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни юритишда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечими. *Solution of social problems in management and economy*, 2(13), 95-98
15. Қушбоқов, Ш. (2022, September). Жазони ижро этиш муассасалари фаолиятида тадбиркорликнинг ўрни. In *Международная конференция академических наук (Vol. 1, No. 27, pp. 16-20)*.
16. Qushboqov, S., & Mamatova, D. (2023). yangi O'zbekistonda huquqbuzarlik profilaktikasining o'rne. *current approaches and new research in modern sciences*, 2(10), 37-39.
17. Qushboqov, S., & Tilabov, S. (2023). Axborot xavfsizligi hamda muhofazasi ta'minlashda huquqbuzarlik profilaktikasining roli. *Science and innovation in the education system*, 2(11), 45-47.
18. Қушбоқов, Ш., & Ҳосилжонов, М. (2023). Оилавий (маиший) зўравонлик ҳуқуқбузарлигини малакалашдаги муаммолар. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 2(9), 29-31.

